

A. v. GABAIN ve W. WINTER, *Türkische-Turfan-Texte IX*, Akademi yayını. Berlin 1958, 45 s. + 2 metin tıpkı basımı (büyük boy).

Turfan seferleri ile Almanya'ya getirilen Doğu Türkistan türkçe yazmalarını yayınlama serilerinin en sistemlisi olarak 1929 yılında W. Bang tarafından kurulan *Türkische Turfan-Texte*'nin kurucusunun ölümü ve başka bir çok badirelere rağmen öğrencilerince daha da geliştirilmiş şekilde devam ettirilmesi ne kadar alkışlansa, yeridir. Gönül isterdi, ki 35 yıldan beri siyasi ve içtimaî hayatı çok daha istikrarlı geçen yurdumuzda, millî kültürümüzle ilgili çalışmalarda olsun, Batı ülkelerinde eşine çok rastlanılan bu çeşit ömürlü seriler meydana getirilmiş olsun. Bu gibi faaliyetlerin çalışma kadar dayanışma ile gerçekleştirebileceğini artık anlayarak rekabetlerimizi köstekleyici olacak yerde yarışma şeklinde gösterebildiğimiz an, muhakkak, ki önümüze çıkacak başka her çeşit engeli bertaraf etmekten geri kalmayacağız.

Serinin sayıları gözden geçirilecek olursa, öncekilerde tarih ve konu bakımından oldukça değişik metinlerin bir araya toplanmasına karşılık sonraları git gide dil ve iç bakımından biri birine yakın düşen metinlerin bir cilde alındığı dikkati çeker. Bu sebepsiz değildir: Eski türkçe içinde çeşitli yazılar, hatta bazen aynı yazı bize bu Türk dil grubunun zaman kadar mekân içerisinde de değiştiğini anlatmış bulunuyor. Belki bunlar bugün için ayrıntıları kesin olarak anlatacak sayıda yayınlanmış değildirler. Fakat ancak bu yolda yürümekle eski türkçe içindeki farkları tayin etmek mümkün olabilecek ve son zamanlara kadar yeni türkçeye yaklaştırarak yaptığımız çevri yazısında (*transcriptio*) ne kadar yanlış olduğumuzu anlatacaktır. Şimdiden muhakkak gözü ile bakılacak şu vardır: Bazı araştırmacılar karahanlıca ve hatta harezmeceyi eski türkçeden ayırmamakta ısrar ede dursunlar; bu devir türkçesi bile kendi içinde esaslı farklar göstermekte idi.

Serinin bu sayısında tek bütün bir metin ele alınmış bulunuyor. Bu, Mani için yazılmış B toharcası adı ile anılan manzum bir metnin güzel bir Mani yazısı ile tesbit edilmiş mensur türkçeye çevrilişi, başka sözlerle çift dilli küçük bir ilâhi parçasıdır. Bu küçük metnin her bakımdan mümkün olduğu kadar aydınlanabilmesi için ilâhi etrafında bugüne kadar yayınlanmamış işe yarar büyüklükte bütün türkçe metinler de cilde alınmıştır.

Yazısı gibi eserin türkçesi de lehçece ayrılık göstermektedir: Eski türkçenin *y* kolundandır. Ancak Mani ve Run yazıları ile tesbit edilen

metinlerde görülmeyip yalnız bazı Brahmi yazılı metinlerde rastlanılan bir takım ünsüz (*consonans*) değişimleri ile dikkati çekmektedir: *b-* > *p-* (yalnız bir kere) *-w-* > *-f-*, *-ğ-/-g-* > *-k-/-k-*, *-tğ-* > *-tk-*, *-ñ* ve *-ñ-* > *nķ/nk*, *-ç* ve *-ç-* > *z*, *-t* ve *-t-* > *d*, *-s-* > *-z-*, dağıntık olarak *-lt-* > *-ld-*. Yayınlayanlara göre bunlar belki de B toharcasının sebep olduğu yazılış özellikleridir. Metnin Buddhist Türkler arasında Maniheisma propagandası yapılmak maksadiyle kaleme alındığı anlaşılıyor. Eser kaleme alındığı zaman (bunun X. yüzyıl ortaları olduğu tahmin ediliyor) yazılış yeri olan Hoço şehrinde toharca artık yaşayan bir dil olmaktan her halde çıkmıştı.

Giriş kısmından (3—8. s.) sonra asıl metnin aydınlanması için konulan türkçe metinlerin çevri yazıları ve almancaya çevrilmeleri, çift dilli metnin ise, bir de harf çevrisi (*transliteratio*) yapılmıştır (9—19. s.). Bunu türkçe (20—22. s.) ve B toharcası (23—29. s.) parçalarının yorumu, B toharcasının vezin tahlili, metnin toplanması ve tercüme denemesi (29—34. s.), W. B. Henning tarafından bulunan B toharcasına ait iki parça (34—36. s.), metnin tarihi üzerinde bilgi (34—36. s.), sonuçların toplanması (36—38. s.), çift dilli metinde ve Henning'e ait parçalarda B toharcası şekillerinin dizini (39. s.), eski türkçe dizini (40—42. s.), ile türkçe ve toharca kısma ait bibliografya ve kısaltmalar (43—44. s.) takip etmektedir.

Bu metin sayesinde Orta Asya'da Maniheist Toharların da bulunduğunu öğrenmiş oluyoruz. Bundan başka B toharcası için önemli olan bu metinlerin türkçe vasıtasıyla aydınlanmış olması da ayrıca kayda değer. Aynı zamanda Tohar vezni üzerinde de bilgimizi arttırmaktadır. Özetlenecek olursa, metnimiz Türk dili kadar çeşitli millet ve kültürlerin kaynaştığı o zamanki Doğu Türkistan'ın tarihi için de kıymetli bir vesikadır. Her bakımdan dikkatli işlenişi bu değerini bir kat daha arttırmaktadır. Bir de değişik diller için kullanılan yazıların biri birine tesir edişi meselesi üzerinde bize bazı yeni görüşler getirecek vasıfta oluşuna işaret edilmelidir. Muhakkak olan bir şey varsa, o da Uzak Doğu türkçesinin birlikte yaşadığı ve tesirler aldığı Uzak ve Orta Doğu kültür ve dillerinden sıyrılmış olarak ele alınmamasında kesin bir mecburiyetin bulunmasıdır. Yayınlayıcılar bundan dolayı Türk dilcileri kadar irancacıları ve Orta Asya medeniyet tarihçilerini de kendilerine müteşekkik kılmışlardır.